

כדאי שנפסיק לראות את הגלות כאלטרנטיבה! (תשובה לתגובה)

שמחתי על ההזדמנות להבהיר כמה מושגים בהשקפת עולמנו, הרואה את תקופתנו כאתחלתא דגאולה מתוך ביטחון ואמונה במסורת שלא תהיה גלות נוספת. היות שכבר הרחבתי במאמרי הקודם על המקורות המוכיחים את **הצדק** שבדברים, נתמקד כאן רק בתשובות לטענות שמנגד, ובטענתו העיקרית של אריאל שהטיל ספק ב"חכמה" ובתועלת שבפרסום המסורת הזו. הגיע הזמן שניתן לגלות גט כריתות¹. הן מבחינה עקרונית והן מבחינה מעשית, **עלינו להפסיק לראות את הגלות כאלטרנטיבה אפשרית!**

א. היהדות איננה רק מיזת הדין - השוני שבגאולת "בעתה"

העיקרון של גלות כעונש אפשרי לחטאים הוא הנחה יסודית של התנ"ך ברוב המצבים. מאידך, גם ידועה מסקנת הגמרא (סנהדרין צח, א; ירושלמי תענית א, א) על פי **פסוקים מפורשים** שיש גאולה גם בלי תשובה. שלל המקורות שהביא אריאל, שמציאותנו בארץ ישראל והגאולה הם "על תנאי" שנחזור בתשובה ובמעשים טובים, **אינם מתייחסים לתקופת גאולת 'בעתה'**. בדומה לכך, כל הפסוקים שהביא ר' אליעזר לבסס את שיטתו הראשונית, שאין גאולה ללא תשובה, אינם מתבטלים כשהוא מודה לר' יהושע, אלא אמורים במקרה שבו נעלה על המסלול של "זכו - אחישנה".

הדוגמאות שהביא אריאל, שלחזקיהו ולבר-כוכבא היה פוטנציאל להיות משיח אך "גרם החטא" - הן שונות לחלוטין. **בכל המקרים הקודמים שבהם הייתה "הוה אמינא" של גאולה, לא התחיל תהליך מספיק משמעותי.** היום, שראינו בעליל את קיום הקץ המגולה של פריחת ארץ ישראל, את קיבוץ הגלויות, את מדינת ישראל המשגשגת, ואף לצערנו גם את הסימנים המשמחים פחות, כבר הצהירו רבותינו שעכשיו אנו בתהליך של **גאולת 'בעתה', שמעצם הגדרתה היא "בלי תנאי", דווקא כשאיינו זוכים!** דווקא משום "דיו לאבל שיעמוד באבלו!" (סנהדרין צז, ב), ופירש רש"י:

דיו להקב"ה שעומד כמה ימים וימינו אחר, כלומר, אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר. לישנא אחרינא: דיו לאבל, דיין לישראל צער גלות, אפילו בלא תשובה נגאלין.

אפילו לפי הדעות שהביא אריאל שלא כל נבואות הנחמה צריכות להתקיים - הרי הגאולה, אחד מייג עיקרי האמונה, כן חייבת להתקיים, גם אם לא נבחר לחזור בתשובה. בקיצור, כשהתורה **מבטיחה** את הגאולה, היא קובעת **שגאולה "בעתה" היא יוצאת מהכללים הרגילים.** האמת היא, ששאלתו של אריאל, המבוססת על ציר השכר-ועונש, צריכה להישאל גם על חז"ל: מדוע הורו ש"כדאי" **לפרסם** שיש גאולה ללא תשובה, אף שלפעמים יש דברים שעדיף להסתיר מעמי הארץ, שכן זה עלול להביאם לידי שאננות?

1. הביטוי - משיחות הרצי"ה, "השואה".

למרות שאלתו הטובה, ראינו שבכל זאת התנ"ך וחז"ל כבר הכריעו, לא רק שקיימת תקופה שהימצאותנו בארץ ישראל איננה "על תנאי" (בגאולת 'בעתה'), אלא **שבהודעתם** הם גם הכריעו בשאלה החינוכית, **אם** זה חכם **להודיע** על כך. גדולי ישראל שהצהירו שלא תהיה גלות נוספת, רק ממשיכים בדרכם החינוכית של חז"ל. נשאר לנו רק להתמודד עם השאלה העקרונית, **מדוע זה חכם**, ומה התועלת להודיע על כך!

כל המושג של גאולה 'בעתה', גם אם לא זוכים לכך, הוא מצב "יוצא דופן" למשוואה הרגילה של חטא-גלות. לענייננו, זה לא משנה אם הגאולה באה מתוך רחמים גדולים וחמלה, אהבת עולם או חסד, זכות אבות או ברית אבות, דמעות רחל אמנו, למען שמו באהבה, משום קנאה לארץ ישראל², או למנוע חילול השם³. העובדה היא שקיימות **סיבות מפורשות רבות** (אפילו הגיוניות, אף שזה לא היה מעכב!) ה"עוקפות" את **סדרי השכר-ועונש הרגילים** ו"מביאות" את ה' **לגאול את בניו 'בעתה'**.

עם כל החשיבות של מידת הדין, **היהדות רחוקה מלהיות רק מערכת של "שכר ועונש"**. אמנם במקומות רבים בתנ"ך הגמול ניתן כשכר למצוה או כעונש על עבירה אך אין זה אומר שכל מטר בעתו הוא שכר, וכל בצורת היא עונש. אדרבה, הטענה שאין ייסורים בלי חטא, גישתם של חברי איוב, **נדחתה** שם!⁴ כמו כן, כפי שראינו בפסוקים שמביא ר' יהושע, לא כל הטבה או גאולה בתנ"ך היא שכר.

בקיצור, לעומת התפיסה **המערבית והילדותית**⁵, שלפיה עיקר החיים הוא ה"שכר", ביהדות יש תפיסה יותר מורכבת ונעלה. אם "קשה", כביכול, לקב"ה לסבול או לראות את עמו סובל, והוא מחליט לגואלם גם אם טרם זכו לכך, כנראה שיש כאן מסר חינוכי **בעבורנו**. עלינו ללמוד להתחזק ולהידבק במידותיו של רחמים, אהבת ישראל, לימוד זכות, קידוש השם, וכדומה רבות. אלה הן גם **מידות א-להיות חיוניות לא פחות מאשר מידת הדין**. על כן הכריעו חז"ל שלמרות הבעייתיות, לא רק שאין להסתיר אלא שיש **לפרסם** את דרכי ה' הללו בגאולת 'בעתה'.

ב. לדורנו מתאים לעבוד את ה' מאהבה ולא מיראת הגלות

הציבור המשכיל של הקוראים, וכל שכן המחנכים שבהם, יעידו גם מניסיונם על אמיתת דברי הרב קוק זצ"ל על דורנו, בימאמר הדור:

לא יוכל, גם אם ירצה... **לשוב מיראה**, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה... לשמוע דברים גדולים.

אין זה משנה לענייננו אם כל מאמר 'הדור', או רק חלקו, שייך לדורנו הנוכחי⁶. בנושא זה, לית מחנך דפליג שבעיית החילון בדורנו נובעת מכך שה"דת" נתפשת בזלזול, כנמוכה מדי בעינינו,

2. "והארץ אזכור" (ויקרא כו, מב); "ויקנא ה' לארצו..." (יואל ב, יח).

3. "לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים..." (יחזקאל לו, כב); ועיי דני ט, יט.

4. אמנם ע"צ מלמד, פרשיות ואגדות התנאים, עמי מט, טוען שחז"ל סטו מהגישה המורכבת של התנ"ך בנושא. אך במאמרנו "הזכאים במקרא וחייבים בחז"ל", יטללי אורות' יב (תשס"ה), הרחבנו לראות שכמו בתנ"ך, גם בחז"ל הייסורים בעולם הזה יכולים להיות מסיבות רבות, וכן הברכה: עיי ברכות ה, א.

5. עיי רמב"ם הלי תשובה י, ה.

6. עיין במאמרים שנתפרסמו בנושא ביצה'י יח, ובמאמרי "אתגר 'הדור': עדכון שם התנועה לידתי-לאומי-אנושי", יצה'י יט, עמי 137-146.

כאיזה פולחן מיושן שאיננו נראה משמעותי, ושצריכים לרוממה בעינינו, ולא שהיא רק קשה מדי בעבורו והוא זקוק רק לאיום?⁷ הבעיה שלנו אינה נובעת מכך שחסרה לנו סנהדרין שבסמכותה לכפות ולהרתיע את החוטאים, אלא אדרבה, משום שזה לא יועיל בדורנו, סיבב הקב"ה שאין לנו היום סנהדרין⁸.

אמנם יראת ה' היא חובה מדאורייתא בכל דור, אך כידוע, הכוונה לכתחילה היא ליראת הרוממות, לעומת יראת העונש שהיא לכולי עלמא מדרגה פחותה⁹.

טוען הרב קוק שלקראת הגאולה, רוצה הקב"ה להעלות את עבודת ה' להילוך יותר גבוה ואידיאליסטי. בהתאם, הוא סיבב את מהלכי החברה והעולם, שככלל, העבודה הנמוכה של פעם, של עבודת עבד ויראת העונש, כבר איננה מספקת לחברה ולתרבות המודרנית. "גם אם ירצה בכך", הוא לא יסתפק בכך¹⁰.

כמו תמיד, גם בסוגיה זו אנו לא חיים בוואקום. מדובר על **תופעה אוניברסלית**, אצל יהודים וגויים כאחד. בעולם המערבי קיימת תופעת **החזרה לאמונה** יסודית, אך **בריחה מ"דתות" ממוסדות**, הנתפסות כמאכזבות, כמציעות פולחן ריק מתוכן, וככאלו שאינן מספיק אידיאליסטיות¹¹. חז"ל מדריכים ואף פוסקים למעשה שאצל ילדים בוגרים **אסור** לחנך בכוח¹². אחרי גיל מסוים, לא רק שלא יועילו מכות, איומים ו**גלות'** לפינה או לחדר שלו, אלא שזה קונטרה-פרודוקטיבי ויגרום רק מרד ויאנטי¹³. כך גם במקרו-קוסמוס, מסביר הרב קוק שהעולם וה**אנושות מתבגרים**¹³, וממילא שיטת החינוך הא-להית והאנושית משתנה בהתאם. יותר לימוד, הסברים ענייניים, הבנה והזהרות, ופחות עונשים ואיומים. ל"אחוז במידת החסד מבלי **שום נטייה אחרת**... לקרבם לתורה והיהדות בכל דרכי-נועם שבעולם"¹⁴.

בדור הרגיל לאידיאל החופש ולעליות תמידיות ברמת החיים, שבו אפילו חינוך ילדים קטנים בבית כבר כמעט ואיננו מבוסס על כפייה, מכות ועונשים - קשה להעלות על הדעת שהתחום היחיד כמעט שימרר לאדם את החיים בהרתעה הוא א-להיו, ח"ו. **איום הגלות בדורנו אינו מועיל אלא מזיק!**

אדרבה, לעומת הגלות, **בארץ ישראל במיוחד**, עבודת ה' צריכה להתבסס על "עבדו את ה' בשמחה"¹⁵.

7. ההצלחה המסוימת של הדרשנים המחזירים בתשובה דרך ההפחדות וכדו' היא בעיקר אצל האוכלוסייה שלרוב, ינקו מסורת מסוימת ועיקרי אמונה ואכן זקוקים לפעמים רק לאותו "מכה בפטיש".
8. על פי אגרות הראי"ה ח"א עמ' כ.
9. עיי למשל רמב"ם הלי תשובה ה, א; ספר העיקרים מאמר ג, פרק לב.
10. מאמרי: הדור, הפחד, דעת א-להים, עבודת א-להים - עקבי הצאן עמ' קז-קנו; אורות הקודש ח"ג, ראש דבר, עמ' כא, כג-כד, כו-לד; מידות הראי"ה כבוד ג; יראה ג-ד.
11. Newsweek, 12/7/99, pp. 49-55, ועיין בהמשך בהע' 15. יש התופשים את NGOs (ארגוני ההתנדבות הבינלאומיים) כממלאים את הצורך הדתי-המעשי, ואכמ"ל.
12. מו"ק יז, א; רמב"ם הלי ממרים ו, ט; שלחן ערוך יו"ד רמ, יט-כ.
13. אורות התשובה ד, ג; אורות הקודש ח"ב, עמ' תקכא; עקבי הצאן, עמ' קלא; אורות האמונה, "התעלות העולם".
14. אגרות הראי"ה ח"ב, עמ' קמג. וכך מובא בשם הבעש"ט, בתיבות שלום, נתיבי חינוך, עמ' לח.
15. הגלות מארץ ישראל מתוארת: "תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כול. ועבדת את אויבך..." (דברים כח, מז). הרעיון מודגש במיוחד בחכמה הפנימית, עיי אור החיים על התורה, ריש פרשת כי תבוא, "ויהיה כי

ג. השואה הוכיחה שהגלות איננה אלטרנטיבה

שיטת היפחד¹⁶ והכניעה התאימו לדורות הגלות, אך אנחנו כבר "לא שם", לא במנטליות הציבורית¹⁷ ובוודאי לא במנטליות הפרטית. הפחדות כאיומים מאשי הגהינום, שדים וגלות כבר אינם עובדים. **אפילו השואה האיומה לא הצליחה להחזיר את העם בתשובה!** בדורות קודמים, שבהם העולם כולו היה דתי, הסתר פנים או כביכול "ברוגז", היו מדרבנים את האדם לפנות בתפילה אל המתחבא ולחפש אותו. לצערנו, בשואה, **כשהקב"ה התחבא, רוב הציבור לא בא כלל לחפש אותו!**¹⁸ אדרבה, היא הוסיפה יותר ניכור והתנגדות ל"דת" מאשר אי-פעם. לעומת השואה, ההתעוררות הרוחנית שלאחר **מלחמת ששת הימים** שוב מוכיחה את דברי חז"ל, שלפיהם **בארץ ישראל ההשגחה הא-להית יותר גלויה**, ועשויה להצית את האמונה אפילו במי שאינו מחפש¹⁹.

בקיצור, אנו צריכים לדבר עם הדור על הבנה והזדהות עם האידיאות הא-להיות המתבטאות בתורה ובמצוות, בישראל הכללי והפרטי, ולא לכפות את הגלות ואפילו את איומי הגלות, כגיגית מעל ראשו. כנראה, לפי הרב קוק, זה לפחות חלק משיקוליהם של חז"ל ושלנו, כשפרסמו שלא תהיה שוב גלות, גם אם איננו זוכים במיוחד במעשינו.

ד. ההתבוללות מוכיחה שהגלות היא הבעיה ולא הפיתרון

במציאות של היום ברור שההתבוללות שבגלויות מהווה את מקור הבעיה ובוודאי לא את הפיתרון לחטאי העם היושב בציון!

מחיצות הגלות כבר אינן מה שהיו פעם! בעולם שהיה כולו דתי, אלא שהבחינו בכירור בין הדתות השונות, שמרנו על ייחודנו כתוצאה מהמצוות המפרידות (כשרות, סתם יינם וכדומה), מהפרימיטיביות של הגויים (שהיו ברובם בורים, אנאלפאבטים ואלימים, ולא רצינו להיות אתם) ומהאנטישמיות (הם לא רצו אותנו!). אך היום, ש"בעקבתא דמשיחא המלכות נהפכה למינות"²⁰, המודרניזם והפתיחות מסבירים לנו פנים. אם לא נישאר במסגרת הלאומית הנפרדת

תבוא אל הארץ, אמר יוהיא' לשון שמחה להעיר שאין לשמוח אלא בישיבת הארץ, על דרך אומריו 'או ימלא שחוק פינו וגו'... וכן עיי' בדברי הגר"מ חרל"פ, טובים מאורות עמ' 6 וממעניי הישועה עמ' רסה; אורות עמ' קעא; מאמרי הראי"ה עמ' 235-236.

16. הפחד, עקבי הצאן, עמ' קיט-קכא.

17. גם אם לצערנו, חלק גדול מהנהגתנו הלאומית עדיין מגיבים לפעמים לטרור וללחץ בינלאומי בכניעה ובהתנצלות מוגזמת מעבר למקובל במדינה עצמאית, באופן עקרוני, גם הם מתנגדים ומתביישים מגישה זו, שריד של המנטליות הגלותית.

18. עיין למשל מנדל פיקו, "בין האמת במערומיה לבין 'האמת המנחמת'", מדעי היהדות 35 (תשנ"ה), עמ' 155-168. פיקו מביא תיעוד שלפיו בוורשה לא דנה ההנהגה בשאלה אם הדת התרופפה אלא בשאלה מדוע התרופפה הדת? הרב הל צייטלין הי"ד מעיד בצער שבבניין שלו בגטו, רק 3 מתוך 220 המשפחות שומרות שבת.

19. עיין בהרחבה בנתיבות שלום, פרשת לך לך, עמ' עא.

20. סוטה מח, ב. חשוב לציין שלפי הסקרים J. Harper, Washington, "Most Americans Take Bible Stories Literally" (Post, 17/2/04; "More Believe in God Than Heaven", Fox News Poll, 18/6/04.) (מעל 90%) מאמינים בא-להים, אך בגלל ההפרדה בין הדת והמדינה, זה בתור יחידים ולא בתור מסגרת לאומית. כתוצאה מכך, התרבות השולטת בעולם המודרני היא חילונית בבירור.

בארצנו, פשוט "נתאדה" (אלמלא ההבטחה הא-להית שעם ישראל הוא נצחי, אך זה בדיוק הנושא שלנו, לנסות להבין הבטחות וכדאיות של גילוי הבטחות כעין אלה!). רמת החיים המושכת ומעמדו הגבוה של היהודי הפרטי הממוצע שם, מפתים אותו לאגוצנטריות ולנהנתנות שיקלקלו את מידותיו ואת סדרי העדיפות שלו אף יותר. **אם הבעיה היא שתל-אביב דומה מדי לניו-יורק, איזו תיקון או תועלת תבוא מלהגלות אותנו לניו-יורק האמיתית** במלוא טומאתה והתבוללותה?²¹ "על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם", על ידי גלות יהודים נוספים!

יש להדגיש: הגלות איננה דבר מכני, יבש. יש לה מטרה, לטהר את העם מטומאתו. ובאם אינה משיגה את מטרתה, אין בה שום תכלית מצד עצמה. הגיע הזמן לנפץ את האידיאליזציה של הגלות כאילו שהיא עדיין כור ומרכז רוחני. יש לי חבר תימני שרגיל להתאונן על כך שחבל שהעלו את היהודים מתימן, ממרוקו ומולוז'ין, שבהן "כולם היו דתיים". חבריי, מרוקו כבר איננה מרוקו של פעם, ניו-יורק איננה וולוז'ין, וכנראה אפילו וולוז'ין שלפני 100 שנה כבר לא הייתה "וולוז'ין"²²! מה עוד, כל אלה לעולם לא היו ארץ הקודש!

מתי נבין **שבעידן עזיבת דתות ממוסדות וחופש הניידות והזעות**, האלטרנטיבה של גלות "שיקומית" כבר איננה קיימת! גם אם יש לנו בעיות רוחניות בארץ ישראל, בגלות הן שבעתיים אם לא פי שבעים ושבעה.

הרב שלמה ריסקין, אולי הרב המוצלח ביותר שהיה בדורנו באמריקה, מספר שעם תום צום יום הכיפורים תשל"ד, החליטו לשלוח ארצה את כל מיליוני הדולרים שכבר אספה העמותה למטרת בניית בית כנסת לקהילתו בניו יורק. הם הבינו שלאחר מכת השואה, ומעבר המרכז התורני לארץ ישראל, אם חלילה מדינת ישראל תיפול, ספק גדול אם הקהילה היהודית באמריקה תוכל כלל לסבול את המכה! שם בחו"ל מבינים את מה שאריאל אינו מבין. שבשלב זה של ההיסטוריה, רכישת כמה טנקים למדינת ישראל, היא השקעה טובה וחיונית יותר גם לטובת הקהילות בגולה! כדברי הג"ר עובדיה יוסף, שעם כל חשיבותם היום, הקמת "מרכזי תורה (בחו"ל)... דומים למי שבונה טרקלין מפואר על קרח, יוחם השמש ונמס"²³.

היום הנוער הדתי בא מחו"ל דווקא לארץ ישראל כדי להתחזק, ללמוד תורה, ולהכיר גדולי תורה, ישיבות ויישובים של תורת חיים שהם לא מוצאים שם. העלייה לארץ ישראל היא גם "עלייה לתורה" לבאים מאמריקה, וכל שכן לעולים מאנגליה, רוסיה, צרפת וארגנטינה. זה לא מקרה

21. הסקר היסודי ביותר שנעשה עד היום, Prof. Sergio DellaPergola, "American Orthodox Jews: Demographic Trends and Scenarios" Fall, 5759, p. 31, מצא שרוב הילדים (58%) במשפחות היהודיות

הדתיות עוזבים את הדרך.

22. בספרו N. Kamenetsky, The Making of a Gadol, מביא בנו של הג"ר יעקב קמיניצקי עדויות מרובים שלמדו בישיבות הגדולות באירופה שכבר לפני מאה שנה ביישבת וולוז'ין היו בעיות דתיות רבות עם התלמידים (עמ' 888-889, 893, 900, 1086-), ובישיבת פונוביז' בחו"ל רובם נהיו משכילים (עמ' 987), ושכל ישיבות ליטא התחילו להתרוקן בגלל התנועות המרדניות: ההשכלה, הסוציאליזם והציונות, חוץ מסלבודקה. אפילו סלבודקה עברה בסוף לחברון בארץ ישראל (!) בגלל בעיות דומות.

23. הגר"ע יוסף, "מצוות יישוב ארץ ישראל בזמן הזה", תורה שבע"פ יא (תשכ"ט), עמ' מב.

שהרוב המוחץ של היהודים הדתיים בעולם כבר בחרו לגור בארץ²⁴, וכי אחיהם הנשארים בגלות מתבוללים. גם **המקורות** וגם **המציאות** מעידים שמי שלא יעלה לארץ, סופו לא יהיה טוב. להציג את "הפיכת השולחנות" כתועלת, להביא את יהודי ארץ ישראל להיות מתבוללים כיהודי הגולה היא **המטרה ההפוכה מהגלות של התנ"ך!** היום, זה **נגד כל היגיון היסטורי** להציג את הגלות כפיתרון או כעונש חינוכי-שיקומי.

ה. הגלות כיום - פרס ולא הרתעה

בנוסף לכך, **איום הגלות כלל איננו איום**, נורא ומפחיד כמו פעם! העובדה היא שרוב עם ישראל, אף שיכולים לעלות לארץ מתי שרוצים, **מעדיף** להישאר בגלות מרצון ובהתנדבות. חו"ל נתפס בציבור היום כמקום נופש ופרס, ורחוק מלהיות נתפש כהרתעה. לא רק שכאמור, גלות היום איננה עונש שיקומי ומחנך, אלא שהיא איננה עונש כלל. כפי שהזכרנו, הגלות היא חלק מהבעיה ובוודאי לא הפיתרון.

נהיה גם צודקים וגם חכמים להשקיע את מלוא הכוחות להעלות את הגלויות לארץ, ולא לדבר במונחים מהם משתמעת "האלטרנטיבה הגלותית", שהיא מאוד לא צודקת ואף פחות חכמה!

ו. החילוניות - "האופיום של המונים"

אמנם, צריכים להתייחס ברצינות לטענתו ההגיונית לכאורה של אריאל, שגילוי הסוד שלא תהיה גלות נוספת עלול להרדים את הציבור מלעשות תשובה, ועשוי להביא לידי שאננות שכאילו זה לא נורא אם, חלילה, נחטא, וגם לא חשוב אם לאיראן תהיה פצצה גרעינית.

עלינו לשים לב שההאשמה מבוססת על התפישה שנוסחה על ידי קרל מרקס, שכינה את הדת "האופיום (=סם הגורם פנטזיות ואילוזיות) של המונים". כוונתו לומר שהדתיים, במקום לעמול, לתקן ולטפל במצב שבעולם, הם בטלנים על סמך התירוץ ש"ממילא יש תכנית א-להית", ומפנטזים ש"הא-להים יפתור את כל הבעיות כשיבוא המשיח או בעולם הבא".

האשמותיו של קרל מרקס, המזכירות לי את טיעונו של אריאל, הן אכן צודקות כשמדובר **בדתות פטליסטיות** ופרה-דטרמיניסטיות. בדתות הללו, הדגש הוא על הגורל שהוכתב בשמים, והן ממעטות במוצהר בחשיבות בחירתו ומעשיו של האדם.

אך הם טועים ובגדול לגבי התפישה היהודית, המדגישה את חשיבות הבחירה החופשית של האדם, ובנויה כולה על מצוות **מעשיות**, ו**שותפות** האדם בהיסטוריה ובייעוד גורלו. התנ"ך וההלכה הם מסכת ארוכה של מעשי חסד, מלחמות, עבודה, משא ומתן, פוליטיקה וכו'. רבותינו מתמודדים רבות עם שאלת **האיזון הנכון** בין חיוניות **ההשתדלות המעשית** מצד אחד, ומאידך, כיצד זה משתלב עם הביטחון בה'.

דוגמה מאלפת לתפישת היהדות נמצאת בספר החינוך (מצוה תר) בהסבר שורש המצוה להתערב ולעצור את הרודף. הנרדף פונה בתפילה לה', אך התשובה לתפילתו כבר ניתנה בסיני, כשציוונו

24. הסקר היסודי ביותר שנעשה, ראה עליו הע' 21 בעמ' 3-30, מצא שבשנת תשנ"ט היו כ-378,000 יהודים אורתודוקסים (כולל חרדים וחסידים) בארה"ב, והמספר הולך וקטן בכל שנה. זאת לעומת כ-1.25 מיליון בארץ (כרבע מהאוכלוסייה היהודית של 5.2 מיליון, על פי תוצאות הבחירות לכנסת), וכך אושר על ידי הסקר של מכון גוטמן, מובא ב'צהרי' יא (קיץ, תשס"ב). בנוסף, מספר העולים הדתיים מארה"ב הוכפל בשנים האחרונות.

אותו א-להים שאנו מתפללים אליו, שעלינו, הצופים, לחקות את ה' ולא לחכות לו! להתערב באקטיביות של חסד.

בצורה אירונית, אצלנו, הניסיון מוכיח את ההפך הגמור מהתזה של מרקס ושל אריאל. הציבור הדתי-לאומי הוא האקטיביסט ביותר בחברה ואיננו מסתמך על נסים או הבטחות. אמנם היה בגוש קטיף אחוז מסוים שהסתמך על הנס, אך גם אצלם, וקל וחומר בציבור הדתי-לאומי בכלל, תכננו פעילות מלאה ביותר עם הפגנות ומחאות שונות ומגוונות, כולל גם עצרות-תפילה רבות וכנסי-תשובה, ולא הסתמכו על שאננות ש"היו לא תהיה". בנוסף, רוב אלה שלא שיתפו פעולה עם מנהלת הגירוש לא עשו כן בגלל הנס המקווה, אלא משום מחאה, אי-ויתור, התנגדות לשתף פעולה עם אסון ורשע, ואף מתוך תקווה, ולא מתוך שאננות או בטלנות. רובם המוחץ, וגם רוב רבניהם הדגישו שהאסון עלול להתקיים, שאי אפשר לסמוך על הנס, ובכל זאת רק ה' יודע מה יהיה בסוף. איש לא יוכל לטעון שלא היתה השתדלות, ואיש לא יוכל לטעון שלא הייתה תשובה. בנוסף, בעקבות כישלון המאבק, הציבור התחיל מייד לעסוק בניסיון להפקת לקחים מעשיים. הלוואי שהם ינוסחו במהרה לא כהאשמות הדדיות, אלא כגילוי של דרכי הפעילות המצליחות ביותר. צריכים גם להבין, שההבנה שגם דתיים-לאומיים יכולים וצריכים לתפוס תפקידי מפתח בהנהגת המדינה היא חדשה יחסית. אין ספק שזה יקח זמן מסוים עד שנלמד לאחד את כוחותינו ולנתב אותם ביעילות, אך גם אין ספק (וגם אין ברירה!) שהיום יבוא.

יתרה מזאת, אם אכן קיימים זרמים יותר "פסיביים" גם ביהדות הדתית, זאת תוצאה, במידה גדולה, משרידי אותן גלות וגלותיות שאנו מסבירים את חוסר היעילות שלה, במיוחד היום! לעומת כל זאת, בעקבות קשיים ונפילות, דווקא האדם החילוני עשוי להגיע בקלות לייאוש ותבוסתנות. לאחר שהוא ניסה במאמציו האנושיים ולא הצליח, לרוב הוא יגיע במוקדם או במאוחר לתחושת חוסר-אונים, ייאוש וכניעה.

במילים אחרות, מסתבר שדווקא חוסר-האמונה הוא האופיום של ההמונים.

ז. ריאליזם דתי אובייקטיבי לעומת ריאליזם חילוני סובייקטיבי

זהו מקור הבעיה של הפוסט-ציונות במחנה החילוני בעשור האחרון, המתבטאת בהשתמטות מהצבא, מהתיישבות, מעלייה אידיאליסטית ומאכפתיות חברתית. הסממן הטרגי ביותר הוא מה שהביא לאסון אוסלו. כפי שרגיל ח"כ צבי הנדל לצטט, כששאל אישית את יצחק רבין מה הביא אותו לווייתורים ולהימורים הקיצוניים, השיב לו ראש הממשלה: "העם הזה כבר עייף. כבר אין לו כוח להילחם".

לצערנו, הכול היה צפוי מראש²⁵. למרות 50 שנה של מאמצים אנושיים, מדינת ישראל טרם הגיעה אל המנוחה ואל הנחלה. כמה זמן ניתן להחזיק מעמד במצב מלחמה תמידי, ללא אמונה, לפני שיתייאש או יתעייף?

אם מדובר רק בתנועה אנושית, אזי לפי כללי הפוליטיקה, ההיסטוריה והריאליזם החילוני, הפוסט-ציונות והעייפות הן בלתי נמנעות.

לעומת עמיתו החילוני, הציוני הפועל ממניעים דתיים, הוא לא פחות ריאליסט, אך הוא אופטימי

25. כבר לפני מאה שנה, חזה הרב קוק שאם לא יחברו את הלאומיות החילונית לתורה, תוך כמה דורות יגיעו לא רק לפוסט-ציונות אלא לשנאת ארץ ישראל ולאומיות ישראלית. עיין אגרות הראי"ה, ח"א עמ' קפג; אורות עמ' פד ו-קל; קלד; אפיקים בנגב, אוצרות הראי"ה, מהדו"ת ת"א תשמ"ח, עמ' 766.

ומאמין שאינו מתמודד לבד. נושב מאחוריו גם כוח עליון, גם ציבור גדול, וגם "קבלות" ריאליסטיות של שלושת אלפים שנה ש"עצת ה' לעולם תעמוד". מעל הכול, יש לו הבטחה של נצח ישראל וגם מסורת שלא תהיה גלות נוספת, שבהשוואה לריאליזם והתחזית החילוניים, התבררו כריאליסטיות ביותר. כפי שראינו, המאמר האחרון שימש את הרב הרצוג לחזק את רפיון הידיים בזמן מלחמת העולם השנייה. לא רק **שדברי הרב הרצוג לא הביאו את העם לשאננות**, אלא אדרבה, הם הביאו לאומץ לב ונחישות. ריאליזם עם ביטחון שהתברר כנכון, שמנע בריחה תבוטנת מהארץ.

מה מביא את הציבור הדתי **לאקטיביזם** - להשתתף בהפגנות ובמסעות הסברה, ללבוש כתום וכדו' הרבה מעבר לפרופורציה שלו באוכלוסייה? זה לא רק אכפתיות ולא רק אידיאליזם ואהבת הארץ והמדינה, אלא זה גם ובעיקר **אמונה חזקה שיש משמעות אדירה לכל מעשה**, וממילא יש גם **תקווה** ואופטימיות. **שבעזרת הקב"ה**, אדם אחד או מעשה אחד יכולים לעשות את כל ההבדל. להיות "דתי" זה לא מפלגה או תווית חיצונית כמו כיפה על הראש. זה גם לא תמהונות או חוסר רציונליזם או ריאליזם. **להיות דתי זה "עסקת חבילה"** הכוללת תפישת עולם שונה בתחומים רבים ומגוונים, כולל **תפישה שונה של הריאליזם**. כשם שהשקפתם של האלופים שגדלו בקיבוצים משפיעה על תפישתם הביטחונית, קל וחומר שהדבר נכון לגבי מערכת חינוכית דתית שהיא אף יותר אינטנסיבית ומקיפה.

לימוד **תנ"ך** ומערכת לא קלה של **חובות מעשיות ואיסורים רבים**, מחנכים הם לגבורה, משמעת עצמית, מסירות נפש, ונאמנות בכל תנאי לה' **א-להי הארץ וא-להי ישראל**. ילד שגדל על ברכי התורה ויהושע, על דוד המלך ועל חנה ושבעת בניה, פשוט יוצא יותר אלטרואיסט (האחוזים בקורסי הקצינים וביחידות הקרביות יוכיחו), יותר מוסרי (כל טרמפיסט ואחוזי התרומות לצדקה יעידו), יותר מתבונן (המפקדים של הבניישים יגידו!), יותר אקטיביסט, פחות אפולוגטי, פחות בטלן (כאמור, השתתפות בהפגנות וכו'), יותר ציוני ויותר גאה בהיותו חלק מעם סגולה, מאשר אילו **אותו ילד** היה גדל על סידרת "המורדים".

יתרה מזאת, מי שהאידיאלים שלו הם א-להיים ונצחיים, יש לו קנה-מידה **יותר אובייקטיבי** שאינו מתחלף עם הרוחות הנושבות או **הלחץ**. יותר אמונה בצדקת הדרך ותקווה וביטחון בהצלחתה. לרוב, אידיאל חילוני הוא סובייקטיבי לדור, מקום או אדם מסוים. הוא לא רק עלול להתחלף עם הזמן, אלא **שתמיד** מקנן באיזה שהוא מקום בלבו ספק שמא הוא טועה. שמא יריביו צודקים. יש גם לעתים קרובות גבול למחיר, למאמץ או לזמן שאדם מוכן להשקיע בעבור אידיאל אנושי ולא מוחלט, לפני **שיתיאש**.

ה. טעותם של אדריכלי אוסלו

חזון "המזרח התיכון החדש" אכן נראה הגיוני ומעשי רק לפי סדרי העדיפויות שהשפיעו על ה"רציונליזם" של אדריכלי אוסלו. אך מה שהחילוניים **באוסלו לא הבינו זה שאצל אדם דתי, האידיאלים הם חזקים ונצחיים יותר מאשר בצע-כסף ופיתוי המזרנה**. אויבינו הם דתיים, ואין סיכוי לשחדם לשנות את האידיאלים ולוותר על **האקטיביזם** שלהם. להבדיל אלף הבדלות, גם אצלנו, הדתיים הם האחרונים בציבור הישראלי שנחשד בהם בפסיביות או בבטלנות מאקטיביזם דתי, או בשאננות בעקבות הבטחת הגאולה ושלא תהיה עוד גלות. לדידן, אתערותא דלעילא היא רק מאיץ והוראת כיוון לאקטיביזם של **אתערותא דלתתא** מצדנו. ההבטחות הא-להיות וקיומן בדורנו הן בעברנו קריאה **לחיקוי ולא לחיכוך**.

טענתו של אריאל, שכביכול טענותיי "מוציאות את בחינת המציאות מן הריאליה בצורה חריפה" (!) - אין לה שחר. אם חלילה תשיג איראן פצצה גרעינית, אריאל טוען שלאור דבריי יש לסמוך על הנס ולא להתגונן, וזהו חוסר הבנה מוחלט במושג ה'השתדלות' ביהדות. זו אף התעלמות מתרומתם העצומה של רבבות החיילים המצטיינים שגדלו לכך דווקא מתוך תורת הרב קוק!

ואם להפך, שמה החשש הוא ל"פעילות-יתר" ולמעשים לא-אחראים של אידיאליסטים, כמו בכל נושא אחר, גם כאן הפיתרון נמצא אצל המנהיגים הרוחניים והציבוריים, שינחו ויקבעו גם קווים-אדומים.

בקיצור, עלינו לנקוט את כל הפעולות המעשיות כאילו אין אמונה, ולהאמין גם במצב שבו אין לנו תשובות מעשיות מניחות את הדעת.

בנוסף, **נבואות ה' הן נבואות המגשימות את עצמן בעיתוי שנקבע על ידי הקב"ה** ובעזרתן, **ובעזרת עסקת החבילה של החינוך לתורת ה' כשהיא תמימה** (כולל לימוד תנ"ך ואמונה, שירות בצבא ה', הקפדה בהלכה על קלה כחמורה, אקטיביזם, ריאליזם דתי וכו') **ולא גלותית**. שוב רואים, שהגלות והגלותיות (תורת הפסיביות) הן הבעיה, ובוודאי לא הפיתרון.

ט. דברי הרב חרל"פ

אריאל הביא את דברי הרב חרל"פ כאסמכתא לכך שאכן החטא עלול לבטל את תהליך הגאולה הנוכחית. אך המעיין שם (עמ' קמא) ובפסקה הקודמת לה (עמ' קלט) יראה בבירור שהרב חרל"פ **אינו מביע שם את עמדתו** אלא מתייחס לציבור האנטי-ציוני, המתייאש מהגאולה משום שהציונים הם חילוניים. הרב חרל"פ **מתנגד במפורש לעמדתם**, אך סובר שגם לדבריהם הפסימיים יש פן חיובי **"בפנימיותם"**.

אדרבה, שיטתו ה**אישית** של הרב חרל"פ סותרת לגמרי את שיטת החרדים המיואשים הללו, כשהוא כותב ומצהיר במפורש (עמ' רכז):

הדבר ברור כשמש בצהרים **שחורבן שלישי לא יהיה עוד ומדינת ישראל שקמה לתחיה בל**

תמוט לעולם ועד.

הרב חרל"פ אינו סכיופראני, חלילה, ומצהיר בבירור **שהמיואשים הללו טועים**, אך לפחות מתקיים בהם דברי חז"ל ש"אין בן דוד בא עד שיתייאשו מן הגאולה".

לקחת "לימוד זכות קבלי" על המיואשים ולהפכו לאידיאל, שכביכול טוב לשכנע את כולם להתייאש מהגאולה, היא ה**הפך הגמור** של דברי הרב חרל"פ ושל חז"ל במאמרם הנ"ל!

י. התקווה: בעתה אחישנה

מעבר לכל האמור, גם בתוך המסגרת של המסורת שלא תהיה גלות נוספת, פנקס השכר והעונש בוודאי עוד פתוח ואסור להיות שאנן ופסיבי. כשם שפעולות מידות הרחמים, האהבה, הקנאות לשמו וארצו וכו', עדיין פועלת מידת הדין, רק בצורה שונה מהרגיל, כשם שגילוי ה"אני מאמין" בגאולה לא ביטל את חשיבות המעשים והשכר ועונש של הפרט, אף שהגאולה בטוחה. הרי מי אומר שזה יהיה בחייה? גם אם לא תהיה עוד גלות, המצב בתוך הארץ יכול להשתנות לטוב או חלילה לרע לפי מעשינו. כבר ראינו שיכולות להיות אפילו נסיגות או גלויות קטנות מחלקי ארץ ישראל. גם אם אנחנו ב"ימות" המשיח, נוכל לזרז או חלילה לאחר את הגאולה, לפי מפעלינו

בנושא ולפי זכויותינו²⁶.

אסור לשכוח שלמרות הדרשה המפורסמת, הפשט של "בעתה אחישה" הוא שגם בעת הקץ ("בעתה") רצוננו להחיש אותנו, על ידי תורה ומעשים טובים. על ידי אקטיביזם דתי במישור הפרטי והכללי.

עוד לא פגשתי אדם אחד שמאמין כל כך בדברי הרבנים שאנו באתחלתא דגאולה, שהוא לא מקשיב להם גם כן שצריכים לשמור שבת ולקיים את שאר המצוות. אדרבה, אנו אומרים שעם עוד קצת מאמץ מצדנו, בעזרת השם נצליח. כל עובד ה' אמור לחפש ולנצל כל אירוע, וכל שכן אירועים לאומיים גדולים, **כמאיץ ומדרבן** לתיקון ולהגברת מעשים.

אמנם, אם קיים חשש לשאננות וחוסר-מעש, הוא **דווקא אצל החילוניים המיואשים ואצל עמיתיהם הדתיים, שאינם מאמינים שאנו באתחלתא דגאולה**, המתייחסים לגלות ולגלותיות (פסיביות) כדרך התורה גם בדורנו. מי שאינו מכיר שאנו בעיצומו של קיבוץ גלויות, או שמייחס אותו לבן-גוריון ולא לקיום נבואות הנחמה, לא רק שהוא לקוי במידת הכרת הטוב, אלא ספק עד כמה הוא באמת **מאמין** שיתגשמו אותן הנבואות ושה' הוא זה שמנהל את העולם! עלינו גם להזהיר ולהיזהר ממי שאינו קופץ על ההזדמנות ההיסטורית לקשור בהתלהבות את גורלו לנצח, לטוב ולרע, עם חזרתנו לארץ ישראל, או ממי שמתייחס לגלות כאלטרנטיבה מעשית, פיתרון חינוכי-שיקומי, או דרך מילוט באמצע המאבק.

לסיכום, אינני יכול אפילו לדמיון את האפשרות לראות את הגלות כדבר שיכול להביא תועלת רוחנית כלשהי. אי אפשר לקרוא את התנ"ך כאילו אנו **בחלל תיאורטי**, בלי להתייחס ל"חוסר התועלת" של השואה להחזירנו בתשובה, ולתפישות החינוכיות והתרבותיות של עולם מתבגר, של חופש והזדהות לעומת כפייה והרתעה. אי אפשר להתעלם מהמציאות שחוו"ל נהפך מאיום לפרס, מרכז התורה עבר דווקא לארץ ישראל, ושהשאיפה ל"אמריקה" היא הבעיה ולא הפיתרון! בעידן הגלובליזציה, מתגבשת **תרבות עולמית אחת**. נודדי הגלות כבר לא יועילו, והפיתרון היחיד הוא להישאר כעם נפרד וייחודי בארצנו. גם אי אפשר להתייחס לתורה כפי שהייתה בגלות, בלי להבחין בינה לבין תורת ארץ ישראל שאיננה "אופיום" בטלני, אלא דרבון אקטיביסטי עם ביטחון בהצלחת דרכי ה', על פי הרציונליזם הישראלי הנצחי. עם כל האמור, התנ"ך הוא אכן נצחי, אך מידת הרחמים ופרקי הנחמה של "בעתה" המתגשמים היום, הם גם חלק אינטגרלי של התנ"ך ושל גילוי מידות ה', לא פחות ממידת הדין²⁷!

אף שהיינו מקבלים את דברי רבותינו שלא תהיה גלות נוספת, אפילו אילו לא היינו מבינים אותם, קל וחומר שנקבלם כשהם רציונליים ביותר, שאין להסתיר אותם ויש לפרסמם כדי שנלמד את דרכי ה' בדורנו ונחקה אותן **במעשים ובחינוך** שלנו.

התברר במאמרנו שהגישה המאיימת שכאילו הגלות תהיה אלטרנטיבה שיקומית מועילה, היא גם לא אמיתית ואף פחות כדאית ומועילה.

26. עיי מאמרי הראייה, עמ' 321.

27. ועיי עין איה ברכות ט, קעז.